

ANTİK YUNAN MÜZİĞİ

FÜSUN DENİZ ÖZDEN

M

ÜZİKÖLOG Wilfrid Perrett, 1932 yılında Londra Kraliyet Müzik Derneğindeki izleyicilere ismini vermeden

bir profesörün sözlerini aktardı: “Şu ana kadar kimse Antik Yunan müziğine akıl erdiremedi, erdiremeyecek de... Bu çılgınlık olur”. Oysa Antik Yunan müziği büyük ölçüde bilinmez değil artık. 16. yüzyılın sonlarında Floransa’da bulunan, antik müzik notalarını ihtiva eden birkaç partiyonun edebî kaynaklardan öğrendiğimiz melodik ve armonik eserlere hiç benzemediği görüldü. Antik notaların yazılı olduğu papirüsler ve taşlar, 1581 sonrasında bulunan yaklaşık 60 parça, Antik Yunan müziğinin daha doğru şekilde kavranmasına katkı sağladı.¹

Bütün zenginliğine rağmen Antik Yunan müziğinin kulağa nasıl geldiğini tarif etmek güçtü. Bu durum, kaynaklardaki terim ve kavramların karmaşıklığından ileri geliyordu. Her ne kadar notalandırılmış müzik doğru bir şekilde aktarılabilirse de bunların sayıca az oluşu ve bütünlüklü olmayışı Antik Yunan müziğini kavrama önündeki en ciddi engeldi. Ortaya çıkan netice, sıklıkla tuhaf ve nahoş bulunuyor, dolayısıyla Antik Yunan müziği birçoklarınınca kayıp bir sanat olarak görülüyordu. Ancak, güncel gelişmeler, insanların zihnindeki bu karamsar düşüncüyü heyecan verici bir biçimde alt üst etti. 2013 yılından beri Antik Yunan müziğini incelemek için üzerinde çalışılan proje, o dönemde Yunanların nasıl müzik yaptığı konusunda dikkat çekici sonuçlar verdi.²

Dans ve müziği bir arada barındıran Antik Yunan müziğinde yapıyı belirleyen, söz ve müziktir. Dolayısıyla tarihini, ozanların hayatlarından izlemek mümkündür. Çağlarının müzikleri hakkında değerlendirmeler yapan filozofların yorumları da önemli birer kaynaktır. Pisagor, Antik Yunan müzik teorisini kurmuştur. Ezgiler, melodi

ve armoni söz konusu olduğunda çoğu kişinin kayıp bir müzik olarak değerlendirdiği Antik Yunan müziği, müzik kuramıyla ilgili binlerce kelimenin yanı sıra Aristides, Eflatun, Aristo, Aristoksenos, Quintilianus, Batlamyus gibi yazarların eserleriyle günümüze ulaşmaktadır.

Antik dönemde Anadolu ve kıta Yunanistan’ında müzik neredeyse her yerdedi. MÖ 750-350 yılları arasında Homeros, Sapfo ve diğer Arkaik Dönem şairlerinin eserlerinin birçoğu besteleniyor, bunlar bazen dansın da eşlik ettiği gösterilerde söyleniyordu.³ Homeros’un *Ilias ve Odysseia*’sına, Hesiodos’un *Theogonia*’sına ve Terpandros’un Apollon için yazdığı övgüye *mousalara* seslenerek başlamaları, Heredotos’un dokuz kitaptan oluşan külliyyatı *Historiai*’da her kitapçığa bunların adlarını vermesi ise Antik Yunan müziğinin ilham perilerine gönderme ve teşekkür gibidir.

Yunan müziğinde nota yazısı, anarmonik şekle göre yazılmaktadır. Notasyonda sesler, harflerle ve işaretlerle gösterilmiştir. Ses ve çalgı için iki farklı nota yazısı vardır, bu harfler eski Sami alfabesinden alınmıştı. Her iki yazı da tablatura yani parmak gösteren yazıydı, ses yükseklikleri gösterilmiyordu. Şarkıcı saz eşliğinde söylediğinde ses yazısını değil, çalgı yazısını kullanıyordu.⁴

RİTİM

Antik Yunan müziği, büyük oranda şarkı olarak bestelenmiş eserlerden oluştuğu için ritmi sözlerden anlamak mümkündür. Müzikte ve şiirde nicel bir ritim anlayışı söz konusudur; asıl olan ritim, vezinlerden kolaylıkla çıkarılabilmektedir. Vezinler ise kelimelerdeki hecelerin uzunluğuna bağlıdır. Herhangi bir tempo işareti taşımayan antik şarkılarda bir veznin kısa mı yoksa uzun mu söyleneceği açıkça görülebilmektedir. Bir mısra ölçüsünün ya da kalıbın, ‘kalkış’ ve ‘iniş’ olmak üzere

iki vuruşu vardır. Bugün bu müziğe ait bildiğimiz ritimler *daktylos*, *iambos* ve *paiondur*.

Yunancada ‘parmak’ anlamına gelen *daktylos* kelimesinin karşıladığı ritmin, mitolojide Kybele kültü ile ilişkili varlıklar olarak bilinen Daktyloslarla ilişkisi vardır. Dans ve müziğin doğup gelişmesinin de sebebi olan ve bir uzun iki kısa heceden oluşan *daktylos*, en eski ritimdir. Önceleri Yunan taşlamalarının ve *dithyrambos*ların dili olan *iambos* ise bir kısa, bir uzun heceden meydana gelir. Adını, mitolojide Pan ve su perisi Ekho’nun kızları sayılan Iambe’den alır. Üç zamanlı modern ölçünün kaynağıdır. Bir uzun, üç kısa heceden meydana gelen *paion* ise beş zamanlı ölçünün başlangıcıdır.⁵

MELODİ

Yunanlılar başlangıçta -bütün eski halklarda olduğu gibi- beş tonlu sistemi kullanmışlar, MÖ 7-6. yüzyıllarda Terpandros ve Pisagor zamanında yedi ölçekli gam kullanmaya başlamışlardır.⁶ Bu melodinin ilk malzemesi *tetrakordon* yani ‘dört tel’ anlamına gelen dördlüdür. Bu da Antik Yunan müziğinin baş çalgısı addedilen *lyradan* kaynaklanmaktadır, zira bu enstrüman dört tellidir. Ayrıca melodik olarak dördlü, insan sesinin en kolay söyleyebildiği aralık sayılmıştır. Yunancada *ftongoi* diye adlandırılan 18 nota vardır; bunlar Aristoksenos’un şemasında isimlendirilmiştir.⁷

MOD

Antik Yunan müziğinin temeli, yedi sesli inici gamdır. Bunda üç ana mod vardır: *doristi*, *phrygisti* ve *lydisti*. Bunlardan muhtelif modlar türetilir. Modların büyük bir kısmı Anadolu kökenlidir. Eflatun’a göre altı mod üç kategori teşkil etmektedir: **Acıklı makamlar:** *mixolydisti* ve *syntonolydisti*; **Coşkulu makamlar:** *lonisti* (*hypophrygisti*) ve *hypolydisti*; **Ahlaki makamlar:** *doristi* ve *phrygisti*.⁸

Aristo bunlardan *doristi* ve *phrygisti* modlarını kabul etmiştir.⁹ Bunlardan türetilen pek çok mod, müzikte ve edebiyatta kullanılmıştır.

MÜZİK NASIL İCRA EDİLİRDİ?

1892'de bulunan en erken döneme ait belgede Euripides'in *Erestes*'inden bir parça, MÖ 1. yüzyılda yaşayan Halkarnaslı Dionysos tarafından nakledilmektedir. Buna göre müziğin konuşma aksanlarıyla yükselip alçalmadığı gözlenmiştir.¹⁰ Bu parça, büyük ölçüde melodik hassasiyet sunan çeyrek aralık-interval kullanılması sebebiyle uzun süre çevrilememiştir. Zira Batı müziği tam sesler ve yarım ses aralıklarıyla icra edilmektedir; daha küçük intervaller-aralıklar kulağımıza nota sanki tonun dışında söyleniyor veya icra ediliyor gibi gelmektedir.¹¹

Anadolu'da bilinen ilk müzikli belge Aydın'da Tralleis'te bir mezartaşında "Seikilos Ağdı" diye adlandırılan *elegiak* dörtlünün başlangıç yazısıdır. MÖ 2. yüzyıla veya daha sonrasına tarihlenen bu örnek, 1923'te kaybolmuştur. Müzikal dile Wessely tarafından çevrilen mezartaşı bugün Kopenhag Müzesindedir.¹²

MÜZİK ALETLERİ

Sanatlarında kesinlik ve açıklık arayan dolayısıyla sözü önceleyen Yunanlılarda çalgı müziği çok önemli görülmediği için telli ve nefesli çalgılar ilkel durumda kalmış, ancak Perikles çağından sonra müzik aletleri gelişmiş ve çalgı müziği destek görmüştür.¹³ Antik kaynaklarda pek çok enstrümanın adı geçmekte, edebî metinler ise notalar, gamlar, eserler ve kullanılan enstrümanlar hakkında son derece detaylı ve kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Bu metinlerden elde edilen bilgilere göre iki çift dilli kamıştan oluşan ve o dönemde oldukça yaygın olan *aulosun* yanı sıra, lir de Yunan müziğinin sevilen çalgılarındanı.¹⁴

Antik Yunan'da müzik yaşantısında anlamlı rol oynayan ve malzeme üzerinde saptanabilen sınırlı sayıdaki müzik aletleri şunlardır:¹⁵ **Telli çalgılar:** *phorminx*, *lyra*, *barbiton*, *kithara*, *wiegenkithara*, *arp*; **Vurmali çalgılar:** *tympanon*, *cymbal*; **Nefesli çalgılar:** *aulos*, *syrix*, *salpinx*, *hydraulis*, *canorus*.

TELLİ ÇALGILAR

Phorminx, Homeros'ta *kitharis* adıyla da geçer. Çoğunlukla dört tellidir. Ana gövdesi tahtadan, telleri hayvan bağırsağındandır. İki taraflı tespit edilmiş teller, aletin kollarını birleştiren çubuğun etrafında dönerek akort edilir.¹⁶

Lyranın kaplumbağa kabuğundan yapılmış bir ses kutusu vardır. Hayvan boynuzundan iki kol gövdeden çıkmakta ve bunları bir çubuk birleştirmektedir. Arka yüzünde teller bir köprü üzerinden geçirilerek bu çubuğa rulo sistemi ile bağlanmıştır. Çubuğun üstü deri ya da bez ile kaplıdır. Sonraları akort ahenarı ile burgu sisteminde teller bağlanmıştır.¹⁷ Değişik biçimlerde olan ve tel sayıları değişebilen *lyrada* genel prensip aynıdır. *Lyrada* tel sayısının dörtten yediye çıkması, MÖ 7. yüzyılda yaşayan Terpanros'a atfedilmektedir. Antik Yunan'da Apollon'un altın *plektronu* yedi telli *lyra* üzerinde gezdirmesi ile melodinin her türünün başladığına inanılırdı. Ozanlar şairlerini *lyra* eşliğinde hem çalıp hem söylerlerdi.

Phorminxten oldukça farklı olan *barbitonda* ses kutusu ve kollar birbirinden belirgin olarak ayrılmıştır.¹⁸ *Barbitonun lyradan* farkı, kollarının daha uzun olmasıdır. Uzun teller nedeniyle ses de farklılaşmış ve derinleşmiştir. Dionysos şenliklerinde ve şenlik alayında kullanılmıştır.

Genellikle yedi telli olan ve en güçlü ses veren telli çalgı olması hasebiyle Apollon'un sazi olarak addedilen *kithara* form olarak *lyra* ve *barbitondan* çok *phorminx*e yakındır. Kollar tahta ses kutusundan düz bir biçimde çıkar.¹⁹ Ses kutusu geniş, sırtı hafif dış bükeydir; iç hacminin devamı biçiminde olan kollar, yaklaşık kol uzunluğunun yarısında birbirlerine yaklaşır, boyunduruğun altında eski genişliğine kavuşur. Bu orada bir parçanın dik olarak yükselmesini sağlamak içindir. Kolların iç tarafındaki plastik oluşumların işlevi açıklanmamıştır.

Çerçeve olan *arp*, yatay bir ana parça, dik açığa yakın bir parça ve ikisini birleştiren diğer bir parçadan oluşur. Oturarak ve *plektron* kullanmadan iki elle çalınan bu aletin telleri farklı boylarda ve çok sayıdadır.

Wiegenkithara MÖ 5. yüzyılda kullanılmı-

miş özel bir formdur. Yunanca adı bilinmeyen çalgı, araştırmacılar tarafından böyle adlandırılmıştır. Yedi tellidir. Üç çeyrek daire formunda ses kutusu vardır. Bu kutudan çıkan dik kolları vardır.

VURMALI ÇALGILAR

Tympanon (davul), büyük yuvarlak biçimli, her iki tarafına hayvan derisi gerilmiş bir kasnakta ibarettir. Derinin üzeri resimlerle kaplanmıştır. Sol elle tutulup sağ elin parmakları vurularak çalınan *tympanon*, Kybele kültürü ile ilişkilidir.²⁰

Cymbal (çalpara) iki yuvarlak maden ya da tahtadan, konik biçimli, kulplu müzik aletidir. Pan tarafından çok sevilirdi. Dionysos ve Kybele kültü ile ilişkilidir. Anadolu'da Tunç Çağı'ndan itibaren bilinmektedir.²¹

NEFESLİ ÇALGILAR

Aulos (çifte flüt); şimşir, tahta, fildişi, kemik ve metalden yapılır.²² Silindirik veya ucu hafif konik biçimlidir, tek başına çok az betimlenmiştir. İki borudan oluşmaktadır. Çoğunlukla borular eşit uzunluktadır; üst tarafında üç veya dört, alt tarafında bir tutma deliği vardır. Anadolu'ya özgü bir müzik aleti olan ve Athena tarafından bulunan *aulos*, Siren, Menad, *mousalar* ve Marsyas tarafından kullanılmıştır.²³ *Aulosu* çalarken sabit tutmak için *phorbeion* (yanaklık) takılırdı. *Aulosun* Robin Howell ve Avrupa Müzik Arkeolojisi Projesinden araştırmacılar tarafından yeniden oluşturulmasıyla Antik Yunan müziği hakkındaki karamsarlık son birkaç yıl içerisinde ciddi ölçüde dağıldı. Barnaby Brown ve Callum Armstrong gibi yetenekli sanatçılar tarafından çalınan bu alet, enstrümanların kendi perdeleri, tınıları ve akortlarının yanı sıra, antik müzik perde aralığına da sadık kalmasıyla iyi bir rehber oldu.²⁴

Mitolojiye göre Arkadia bölgesinde yaşayan bir ağaç perisi, tanrı Pan tarafından kovalanırken saz biçimine dönüşmüştür. Pan bu sazları balmumu ile birleştirerek panflütü meydana getirmiştir. Çoban çalgısı olarak bilinen *syrix* bir dizi borudan oluşmaktadır. Çok güzel bir sesi vardır.²⁵ Euripides tarafından mutluluk veren ses olarak yorumlanmıştır.

Salpinx uzun bir boru ve ucunda çan biçiminde bir kısımdan oluşur. Yalnızca iki ya da üç nota çıkarabilen bu metal

boruların, 'yat', 'kalk', 'hücum', 'geri çekil' gibi iyi bir işaret ritmi repertuarı vardı. Bunun yanında bahis yarışlarında da kullanılırdı. Sesi kabaydı ve gücü simgelerdi.²⁶

MÖ 250'de bulunan *hydraulis* adlı müzik aleti İskenderiye'de babası ile birlikte berberlik yapan Ktesibios'un eseridir. Havanın küçük bir delikli borunun içinde sıkışınca berrak ve müzikal bir ses çıkardığını gözlemleyen Ktesibios, suyun yardımıyla havayı basınçlı hâle getirerek daha yüksek sesler elde etmeyi başardı. Çeşitli boyda borular kullanarak bunlardan değişik perdelerde sesler elde etti. Havayı sıkıştırmakta su gücünden faydalandığı için su orgu diye adlandırılan alette, pistonlu bir pompa ile bir hazneye doldurulan hava su basıncı ile ses borularına üfleniyor, bu borulara kumanda eden klavyenin tuşlarına basılınca da sübap açılarak havayı dışarı atıyordu.²⁷ Borulu orgların atası olan bu müzik aleti Romalılar ve Bizanslılar tarafından geniş ölçüde kullanılmıştır. Bizans orglarının bilinen tek betimi, İstanbul'da Theodosius Obeliski kaidesindedir.²⁸

Boğazköy'de bulunan ve MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde 122 envanter no ile kayıtlı Kybele heykelinde iki yanda yer alan Kuret ve Korybant rahiplerinden birinin elinde lir, diğerinde ise aulos vardır. Bu açıdan heykel, tarih boyunca süregelen aristokrasi ve halk ikiliğinin ana tanrıça tarafından uzlaştırılmasının müzikle ilişkili görsel bir takdimi gibidir.²⁹

Müzikte önemli bir rekabet, Marsyas ile Apollon'un sazları olan kithara ve aulos arasındadır. Andrea Sacchi'ye ait 1641 tarihli resimde, Marc'Antonio Pasqualini, clavicembalo benzeyen nadir bir enstrüman çalarken, Apollon'un bir elinde defne çelengi diğer elinde kithara vardır. Arkasında ise Marsyas'ın elleri bağlıdır, aulosu yerdedir. Marsyas'ın acıklı sonu her dönemde sanatçılar için bir esin kaynağı olmuştur. Çağdaş sanat örneği olarak Anish Kapoor'un 2002 yılında Londra Tate Modern Galeri'de gerçekleştirdiği "Marsyas" adlı enstalasyon çalışması dev bir nefesli sazla, Marsyas'a yapılmış haksızlığa karşı duruşun ve gecikmiş ödülünün temsili olmuştur.

NOTLAR

- 1,2,3,11,14 ve 24** <https://arkeofili.com/antik-yunan-muzigi-sonunda-nasil-oldugunu-biliyoruz/>
- 4** Isobel Henderson, "Ancient Greek Music," *New Oxford History of Music*, c. 1, Oxford, 1957, s. 358.
- 5** Vasil Makridis, *Müzik Tarihi*, Atina, 1987, s. 4.
- 6** Makridis, age, s. 21.
- 7** Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, İstanbul, 1990, s. 100-101.
- 8** Platon, *La République*, s. 408.
- 9** Maurice Emmanuel, *Histoire de la Langue Musicale*, Paris, 1911, s. 96.
- 10** Annemarie Jeanette Neubecker, *Altgriechische Musik*, Darmstadt, 1977, s. 27.
- 12** Henderson, age, s. 369.
- 13** Curt Sachs, *Musiki*, s. 21.
- 15** Agnès Spycket, "Louez-le sur la Harpe et la Lyre," *Anatolian Studies* XXXIII (1983): 39.
- 16** Neubecker, age, s. 70.
- 17** Camille Saint-Saëns, "Lyres et Cithares," *Encyclopedie de la Musique et Dictionnaire du Conservatoire*, c.1, Paris, 1913, s. 538.
- 18** Neubecker, age, s. 71.
- 19** Camille Saint-Saëns, age, s. 540.
- 20 ve 21** Neubecker, age, s. 84.
- 22** Neubecker, age, s. 77.
- 23** Neubecker, age, s. 78.
- 25** Neubecker, age, s. 82.
- 26** Henry Swainson Cowper, "A Grotesque Bronze from Mylasa," *JHS* XXIX (1909): 197, res. 4.
- 27** "Ktesibios," *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, c. 6, s. 3351.
- 28** Jean Perrot, "L'Orgue dans L'Antiquite," *DossAParis* 142 (1989): 60.
- 29** Alberto Ausoni, *La Musica, Dizionario dell'Arte, Electa*, Milano, 2005, s. 69.